

Ἐὰν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν πλευρῶν ἑνὸς κύβου θὰ ἰσχυρίζοντο — ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἔχουν τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ ὅλου — ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς ἐπιφανείας, ὁ φιλοσοφικὸς λόγος θὰ προσέφερε τὴν ἐπίγνωσιν, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς ἑξαπλεύρου στερεοῦ σώματος. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς θὰ συνέδεε τοὺς ἀσχέτους ἢ ἀντιπάλους μεταξύ των διὰ τῆς ἀποδείξεως, ὅτι ἐκπροσωποῦν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς μίαν συγκεκριμένην ἱστορικὴν τῆς διάστασιν.

### γ) Ἡ θρησκεία

Τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου χάριν τῆς βιολογικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς του ἀσφαλείας ἔχει ὡς θέμα καὶ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον ἐκφράζει τὴν θέλησιν τοῦ πρώτου ὡς πρὸς τὴν δύναμιν καὶ τὴν τιμὴν κοσμικοῦ ὄντος. Ἡ πίστις εἰς ἓνα ὑπερκόσμιον παράγοντα προσωπικοῦ χαρακτῆρος, ὁ ὁποῖος ὑπερασπίζει ὅσους τὸν ἀναγνωρίζουν, συνώδευσε τὴν συγκρότησιν κοινωνικῶν ομάδων διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἠθικοῦ των συνδέσμου ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων καὶ τῶν διασπαστικῶν των τάσεων. Οἱ ἄνθρωποι διὰ τοῦτο τῶν σπηλαίων δὲν λατρεύουν θεούς, ἀλλὰ θηρία, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐντυπωσιάζουν διὰ τῆς φυσικῆς των ὑπεροχῆς. Ἐπειδὴ δὲν ἔχουν προβλήματα συμπεριφορᾶς, δὲν συνδέονται πρὸς τὸ οἰκογενειακόν των «τοτέμ» ἠθικῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς πεπιοθήσεως, ὅτι ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ τοῦ προσφέρουν μερίδιον ἐκ τοῦ θηράματος καὶ θὰ πράξουν ἐξ ὀνόματός του, ὅ,τι ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς ἀγωνιστικῆς των πείρας.

Ὁ ἀγρὸς καὶ τὸ ποίμνιον ἐδημιούργησαν ἐν συνεχείᾳ ὑποχθόνια καὶ οὐράνια πρόσωπα, διὰ νὰ κηδεμο-

## ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

νεύσουν τὴν βλάστησιν τῶν σπερμάτων καὶ νὰ κατοχυρώσουν τὴν θέσιν τοῦ πατρὸς ὡς κατόχου τῆς λύσεως τῶν ἐκτάκτων διὰ τοὺς νεωτέρους προβλημάτων τῆς νομαδικῆς κινήσεως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ὑπὸ τὴν κάλυψιν τοῦ «στερεώματος» (τοῦ μοναδικοῦ ἀκινήτου μεγέθους τῆς ὑπάρξεως). Ἡ κρατικὴ ἀνάγκη συνέδεσεν ἀργότερον τοὺς θεοὺς πρὸς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ τὰ τυραννικά της ὑποκατάστατα καὶ εἶτε τοὺς ἀπεξένωσεν ἐκ τῶν πραγματικῶν ἀπαιτήσεων τῆς ζωῆς (μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀναβίωσιν τῆς μαγείας) εἶτε τοὺς ἔθεσεν εἰς τὸ περιθώριον, ὅπου ὁ πολιτικὸς βίος ἐτοποθετήθη ἐπὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Ἡ Ἀνατολὴ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἔδωσε μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν λατρευτικὴν πράξιν (π.χ. τὴν ἀνθρωποθυσίαν διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς «σφαγῆς» τῶν «γεννημάτων» τῆς γῆς), ἐνῶ ἡ Ἑλλάς ἐδημιούργησε τὴν δημοκρατικὴν νομοθεσίαν, ἡ ὁποία ἐστήριξε τὴν ὑπαρξιν, χωρὶς νὰ χρειασθῆ τὴν ἐγγύησιν ἀνεξελέγκτων αὐθεντιῶν. Ὡς ἐσωτερικὸς δεσμὸς τοῦ δοκιμαζομένου καὶ τοῦ ὑπερτάτου προσώπου ἡ πραγματικὴ θρησκεία προέκυψε διὰ τοῦτο μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἠθικῶν βάσεων τῆς ζωῆς ὑπὸ τὸ Ρωμαϊκὸν καθεστῶς, ὅποτε ἡ ὀδύνη ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ θεραπευθῆ διὰ τῶν διοικητικῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα τὴν προεκάλεσαν ἢ τὴν ἐπέτρεψαν ὑπὸ τὴν ἐπιδοκίμασίαν ἢ τὴν ἀνοχὴν τῶν παραδοσιακῶν κηδεμόνων τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ μιᾶς θείας ἐπεμβάσεως, ἡ ὁποία θὰ ἐπροβλημάτιζε τοὺς ἀνθρώπους ἠθικῶς, ὥστε ἡ λύσις τοῦ δράματος νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ φρονήματος τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ των.

Ἡ τοποθέτησις αὐτὴ τῆς εὐσεβείας εἰς τὴν ἐτοιμότητα τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔδωσεν εἰς τὸν θρησκευτικὸν λόγον τὴν μεγαλυτέραν μέχρι

στιγμῆς πολιτιστικῆν του βαρύτητα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἔκτοτε τὸ δικαίωμα νὰ δεσμεύῃ τὴν θεῖαν θέλησιν διὰ τῆς θυσίας ἢ τῆς μαγικῆς πράξεως, ἀλλὰ τὸ καθῆκον νὰ συντρέξῃ ἐξ ἐσωτερικῆς παρόρμησεως, ὅσους τὸν χρειάζονται. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ κοινωνικὴ πράξις ἐφάνη, ὅτι ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῆς ἀγαθῆς προθέσεως. Ὡς φορεὺς δηλαδὴ τῆς ἀγίας φροντίδος διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁ λόγος εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ πείσῃ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἀγάπην.

Τὸ ὕψος αὐτὸ τῆς φιλανθρωπίας δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ, ὅπου ὁ βίος ἀποκατέστησε τὴν ἠθικὴν τάξιν (ὅπως συνέβη γενικῶς εἰς τὸ Βυζάντιον) ἢ ὅπου ἡ θρησκεία ἐπεδίωξε νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ κράτος καὶ διὰ τοῦτο υἰοθέτησε τὴν βίαν (ὅπως συνέβη γενικῶς εἰς τὴν Δύσιν). Ὁ χριστιανικὸς λόγος δὲν περιωρίσθη λοιπὸν μόνον εἰς τὴν παραίνεσιν, ἀλλ' ἐγένετο ἐπίσης δοξολογία διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ διαταγή διὰ τὴν ὑπακοήν. Κατὰ τὴν μαχητικὴν του ἐξ ἄλλου περίοδον ἀνέλαβε νὰ δικαιολογήσῃ ἐναντίον τῆς κριτικῆς στάσεως τὸ λυτρωτικὸν ἐγχείρημα καὶ μετὰ τὴν νίκην νὰ ἐκθειάσῃ τὸ γεγονός, νὰ ὀρίσῃ τὴν θεῖαν διάθεσιν καὶ τοὺς κανονισμοὺς τῆς ζωῆς. Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἔπρεπε νὰ λάβῃ θέσιν ἐναντι τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν ἐθεώρησεν ὡς ἐπαλήθευσιν ἢ ὡς ἄσπονδον ἐχθρόν του, διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ ὁποίου ἐπεχείρησε νὰ χρησιμοποιοῖ, ὅ,τι τὸν ἔθιγε, τὰ πορίσματα δηλαδὴ τῆς γνώσεως. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας παραδέχεται τὸν ἐμπειρικῶς καὶ λογικῶς ἀπρόσβλητον καὶ ἀναπόδεικτον χαρακτήρα του, ἀλλ' ἀντιμετωπίζει ἓνα κόσμον, ὁ ὁποῖος διασπᾷ τὰ παραδοσιακά του μέτρα καὶ βιάζει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν πυρῆνα τῆς προσωπικῆς του παρουσίας.

Ἄφ' οὗτου ὑπάρχουν κοινωνικοὶ ὀργανισμοί, οἱ

## ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

όποιοι εξαρτοῦν τὴν ἠθικὴν των ὑπόστασιν ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τῶν μελῶν των νὰ σεβασθοῦν ἀμοιβαίως τὴν ἀτομικὴν των ὑπαρξιν, πρᾶγμα τὸ ὅποion χαρακτηρίζει γενικῶς τὸν πολιτιστικὸν βίον, ἡ θρησκεία θέτει τὸ ἱερόν της βάρος εἰς τὴν εὐθύνην τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν πρᾶξιν του. Ἐὰν διὰ τοῦτο συμβῆ νὰ ἐλέγχεται ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν ἔξω, ἀλλὰ διὰ μέσου τῆς θελήσεώς του, θὰ ἔχη ἀνατραπῆ κατ' οὐσίαν ἢ βάσιν τοῦ προσωπικοῦ του συνδέσμου πρὸς τὸν θεῖον ἐπίτροπον τῆς ζωῆς του. Ἐὰν ὑποτεθῆ, ὅτι δὲν ὑπάρχει πνευματικὴ ἐλευθερία, ἀλλ' ἡ διαγωγή ὀρίζεται βάσει ἀδιοράτων ἐλατηρίων, οὔτε ἡ εὐσέβεια οὔτε ἡ ἀσέβεια ἔχουν σημασίαν. Σήμερον εἶναι δυνατόν νὰ ζῆ κανεὶς ἐκ τῆς ἀμαρτίας (νὰ κατασκευάζῃ π.χ. ὄπλα, καπνὰ ἢ πειρασμούς) καὶ παραλλήλως νὰ πιστεύῃ, ἐπειδὴ πιθανῶς ἐκκλησιάζεται ἢ τηρεῖ τὴν νηστείαν, ὅτι εἶναι καλὸς χριστιανός.

Ἐκτὸς αὐτοῦ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑποκαθίσταται τεχνικῶς εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν φυσικὸν καὶ τὸν κοινωνικὸν κόσμον, οὔτως ὥστε ἡ πρᾶξις του νὰ διεξάγεται ὑπὸ ἀντικειμενικῶν διαρρυθμίσεων ἢ νὰ ἔχη ἐντελῶς τυποποιηθῆ, σημαίνει, ὅτι ἀποχωρεῖ ἐκ τοῦ ὀρίζοντος ἢ ἀντίστασις, διὰ τῆς ὁποίας ἀντελήφθη καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄριά του, νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ, ὅ,τι τὸν διαφοροποιεῖ ὡς ἄτομον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γενικεύεται σήμερον ἡ πνευματικὴ οὐσία, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐνεργοῦν ὡς σύνολα καὶ ἡ διάκρισις μεταξύ των νὰ περιορίζεται εἰς τὰ εἶδη τῶν ἐπιφάσεων, τὰ ὅποια διανέμονται εἰς ὅσους εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὰ ἰσοσταθμίσουν χρηματικῶς. Διὰ τὴν θρησκείαν, ἡ ὁποία ὑπόσχεται π.χ. τὴν ζωὴν μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐννοεῖ ὡς προέκτασιν τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως ἐπέκεινα τοῦ τάφου, τὸ γεγονός αὐτὸ συ-

## Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

σκοτίζει τὴν μεταφυσικὴν τῆς προοπτικῆν. Καὶ ἂν οἱ τεχνικοὶ ἄνθρωποι ἀντιστρατεύωνται τὴν δυνατότητα των νὰ συμπεριφερθοῦν ὑπευθύνως (διότι ὁ πρακτικὸς των βίος διευθετεῖται αὐτομάτως εἴτε ὑπὸ τῶν ὑπαλληλικῶν διατάξεων, τῶν ἐμπορικῶν συμβάσεων ἢ τῶν νομικῶν ἐπιταγῶν καὶ διότι τῆλεκατευθύνονται, ὅπου ὑπάρχει περίπτωση ἐκλογῆς καὶ δὲν δημιουργοῦν διὰ τῆς ἀσκήσεως τὴν ἀπαιτούμενην διὰ τὴν πρᾶξιν ἐσωτερικὴν πειθαρχίαν, ἐφ' ὅσον ἡ κατανάλωσις τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἐπιβάλλει ἓνα βίον συνεχῶν ἔστω καὶ ἀντικοινωνικῶν ἢ ἐπικινδύνων διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους ἀπολαύσεων) καταστρέφεται τὸ ἦθος, τὸ ὅποιον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐλέγξη καὶ νὰ μορφώσῃ ὁ θρησκευτικὸς λόγος. Ὅσοι ἀπευθύνονται διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος εἰς τὸ χριστεπώνυμον ἐκκλησίασμα, θὰ πρέπει νὰ ἐρωτηθοῦν, ἐὰν ἡ ἐπιχειρηματολογία εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχη τὴν ἀλλαγὴν τοῦ φρονήματος καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς σημερινῆς ζωῆς, ἐὰν δηλαδὴ τὸ κήρυγμα εἶναι εἰς θέσιν νὰ δεσμεύσῃ ἐσωτερικῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ κύριον τῆς ἐκφράσεώς του ἐντὸς τοῦ τεχνικοῦ κόσμου. Ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι ὅπωςδὴποτε ἀρνητικὴ, σημαίνει ὅμως, ὅτι ὁ θρησκευτικὸς λόγος δὲν θὰ ἐξαντληθῇ ἀπλῶς εἰς τὸν στιγματισμὸν τῆς κακίας καὶ τὸν ἔπαινον τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ θὰ φωτίσῃ τοὺς σκοτεινοὺς χώρους τῆς ψυχῆς, διὰ νὰ δείξῃ, πῶς συμπεριφέρεται καὶ πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεριφερθῇ ὁ ἄνθρωπος, προκειμένου νὰ προσφέρῃ τὸ πνευματικόν του πλήρωμα εἰς ὅσους τὸν ἔχουν ἀνάγκην.

Ἐπάρχουν βεβαίως ἀκόμη λαοί, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ φιλανθρωπία ἔχει στοιχειώδη σημασίαν καὶ συνίσταται εἰς τὴν προσφορὰν ὑλικῆς βοήθειας. Ἐντὸς τῶν ἐκτεχνικευομένων ὅμως κοινωνιῶν ἡ ὀργανωμένη πρόνοια

## ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

καὶ ἡ ἄνοδος τοῦ βιοτεχνικοῦ ἐπιπέδου τείνουν νὰ ἐξ-  
αλείψουν τὴν ἔνδειαν αὐτοῦ τοῦ εἴδους καὶ νὰ θέσουν τὴν  
ἀτομικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν ἐξουδετέρωσίν της εἰς  
διαθεσιμότητα. Ταυτοχρόνως ὁ ἐλεύθερος συναγωνι-  
σμός καὶ κυρίως ἡ ἀντιστοιχία τῶν προσόντων πρὸς  
τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ φορέως των προκαλεῖ  
δυσφορίαν διὰ τὴν περιορισμένην ἀγοραστικὴν ἰκανό-  
τητα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ μίαν τάσιν πρὸς  
ἐπίδειξιν ἀνέσεως καὶ ὅπωςδήποτε ἀποκρούει τὴν συν-  
δρομήν, διότι θὰ ἔφευγεν εἰς τὸ φῶς τὴν προσωπικὴν ἀν-  
επάρκειαν. Ἐάν ὁμως τὸ πρόβλημα ἔγκειται εἰς τὴν πνευ-  
ματικὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκτὸς τῶν πραγμα-  
τικῶν του ἀναγκῶν, οὕτως ὥστε νὰ ζῆ, χωρὶς νὰ γνω-  
ρίζῃ, τί τοῦ συμβαίνει, φιλανθρωπία εἶναι ἡ συμπαρα-  
στάσις εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῆς ἠθικῆς αὐτῆς σχι-  
ζοφρενείας. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν ἀναλαμβάνει νὰ σηκώσῃ  
ὀλόκληρον τὸ βάρος τῆς ἀγάπης, νὰ προσφέρῃ ὄχι ἐν-  
δύματα ἢ τρόφιμα εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὴν ἐπίγνω-  
σιν τῆς ὑπάρξεώς του. Ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα θὰ ἦτο δυνα-  
τὸν ὁ θρησκευτικὸς λόγος νὰ χρησιμοποιήσῃ φυσικὰ καὶ  
ἱστορικὰ σχήματα ἢ νὰ ἐκφρασθῇ ἀφαιρετικῶς, νὰ κερ-  
δίσῃ δηλαδὴ ἐκ νέου ὑπὸ τὴν κάλυψιν τοῦ ἁγίου τὴν  
τριπλῆν πολιτιστικὴν του διάστασιν. Ἡ ποίησις καὶ  
ἡ φιλοσοφία ἐνδέχεται εἰς τὸ μέλλον νὰ συμπέσουν πρὸς  
τὴν ἀγάπην διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

\* \* \*

«Παρνασσός», Ἰανουάριος — Μάρτιος 1974.

## ΙΧ

### Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ι. Πολλοὶ θεωροῦν εἰς τὴν πατρίδα μας, ὅσους προτείνουν, τί θὰ ἔπρεπε νὰ συμβῆ διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν πραγματικότητα. Τοὺς κατηγοροῦν, ὅτι προπαγανδίζουν πράγματα, τὰ ὁποῖα ἔπαυσαν νὰ ἰσχύουν ἢ ὅτι ἐγκαταλείπουν τὰ πάτρια, διὰ νὰ λύσουν ἄλλοδαπὰ προβλήματα ἢ ὅτι ἀγνοοῦν τὸν ἄνθρωπον χάριν τῆς μορφῆς τοῦ λόγου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδουν τόσον μεγαλυτέραν σημασίαν, ὅσον πλησιάζει τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν ἐνδόξων ἐθνικῶν περιόδων ἢ τὴν ἠχητικὴν τῆς λαϊκῆς ὁμιλίας. Πῶς ἐρμηνεύεται τὸ γεγονός;

Κατ' ἀρχὴν βεβαίως πρέπει νὰ ἐρωτηθῆ, ἐὰν ἡ μομφὴ δικαιολογῆται ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Διὰ τὴν οὐσίαν ὁμως τοῦ ἐρωτήματος δὲν θὰ εἶχε σημασίαν ἡ ἐνδεχομένη ἀρνητικὴ ἀπάντησις, ἐφ' ὅσον τὸ πρόβλημα εἶναι νὰ ἐξηγηθῆ μία γενικὴ ἀποψις, ἔστω καὶ ἂν δὲν ὑπολογίζῃ τὴν ἐξαίρεσιν ἢ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀξίαν μιᾶς προσφορᾶς, ἡ ὁποία κινεῖται εἰς βάθος, χωρὶς νὰ ἐντυπωσιάζῃ. Ἐξ ἀρχῆς διὰ τοῦτο πρέπει νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι δὲν ἀποκλείεται ἡ κοινὴ γνώμη νὰ ἔχη ἄδικον, τὸ λάθος τῆς ὁμως ὁ ξ ὕ ν ε ι τ ὸ ζ ῆ τ η μ α: Πῶς συμβαίνει νὰ παρανοοῦν, ὅταν δὲν κατακρίνουν οἱ Ἕλληνες τοὺς ἄνθρώπους, οἱ ὁποῖοι πνευματικῶς τοὺς ἐκπροσωποῦν; Μία λύσις τῆς ἀπορίας, ἡ ὁποία δὲν λέγεται ποτὲ ὑπευ-

θύμως, ἀλλὰ δημιουργεῖ ἄλλοθι διὰ τὴν προσωπικὴν εὐθύνην, διευθετεῖ τὸ ζήτημα διὰ τῆς καταγγελίας, ὅτι αὐτοί, οἱ ὅποιοι ἐμφανίζονται εἰς τὸν ἐπίσημον ὀρίζοντα τοῦ λόγου εἶναι καιροσκόποι καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀπηχοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀπλοϊκὴ αὐτὴ θέσις μαρτυρεῖ τὴν μνησικακίαν, ὅσων εὐχαρίστως θὰ ἦσαν εἰς τὴν θέσιν τῶν κρινομένων, μετριάζεται ὅμως ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὠρισμένοι ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται δημοσίως εἰς τὰ θέματα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος, δὲν ὑπολογίζουσι τὸ γενικὸν αἰσθητήριον, ἀλλὰ τοὺς ἐπιτρόπους τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν ἐποφθαλμιοῦν. Αὐτοὶ πάλιν δὲν ἔχουσι πάντοτε ὡς γνώμονα τὰ προβλήματα τοῦ παρόντος, ἀλλὰ τὰ δεδομένα τοῦ καιροῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφιέρωσαν τὴν προσωπικὴν τῶν ἐργασίαν.

Μία διδακτορικὴ διατριβὴ π.χ. ἀπερρίφθη πρὸ καιροῦ, ἐπειδὴ ἔθιγεν ἐπίκαιρα — «ἀδόκιμα» κατὰ τὴν εἰσηγητικὴν ἔκθεσιν — πράγματα. Ἡ παραλλαγή τῆς ὅμως μετὰ τὴν ἀπάλειψιν τῶν ἐπιμάχων ἀπόψεων ἐνεκρίθη μὲ «ἄριστα», ἀφοῦ προηγουμένως προσηρμόσθη ἐπακριβῶς εἰς τὰ ἔργα τῶν κριτῶν. Ἡ «παρθένος» λοιπὸν δὲν ἐπέτυχεν, ὅ,τι κατώρθωσεν ἡ «πόρνη», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ διδάκτορος. Ἄλλοτε πάλιν ὁ ἀρμόδιος καθηγητὴς δὲν ἀναλαμβάνει τὴν ὑποστήριξιν θεμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμπίπτουσι εἰς τὸν κύκλον τοῦ προσωπικοῦ του ἐνδιαφέροντος, παρ' ὅτι ἀνήκουσι εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἔδρας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ φροντις διὰ τὰ πρωτεῖα εἰς μίαν περιοχὴν τῆς ἐπιστήμης ἀποκλείει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εἰς τοὺς ὑπολοίπους καὶ μάλιστα τοὺς συγχρόνους τομεῖς τῆς, ἐφ' ὅσον ἡ πρωτοποριακὴ διερεύνησις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ μέτρα συγκρίσεως.

Τόσον ἡ μία ὅσον καὶ ἡ ἄλλη πανεπιστημιακὴ περίπτωση δὲν παρουσιάζει τὸν κανόνα, ὅπωςδῆποτε



ὅμως μίαν τάσιν προσαρμογῆς, ἢ ὅποια σπανίως προξενεῖ ζητήματα. Ἡ ἀνάγκη τῆς θέσεως ἢ τοῦ τίτλου διὰ τὴν ἐπιβίωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν προβολὴν εἶναι εἰς τὴν πατρίδα μας τόσο μεγάλη, ὥστε ἡ τόλμη τῆς ἐρεύνης τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια δημιουργοῦνται αὐτὴν τὴν στιγμὴν, νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἀπερισκεψία, ἐφ' ὅσον θὰ ἐκλόνιζε μίαν ὠρισμένην τάξιν πραγμάτων. Ἀνασταλτικὸν ρόλον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ παίζει κυρίως ὁ φόβος, μήπως ἡ ἐθνικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ παράδοσις δὲν ἰσχύουν, ὅπότε αὐτός, ὁ ὅποιος ἀποκαλύπτει τὴν ἀλλαγὴν, κινδυνεύει νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑπαίτιός της. Ὅσοι βεβαίως πιστεύουν εἰς τὴν πολιτιστικὴν σημασίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὴν λυτρωτικὴν δύναμιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, χαιρετίζουν τὴν ἀποκάλυψιν προβλημάτων, τὰ ὅποια θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λυθοῦν ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἱστορικῆς παρακαταθήκης. Ἡ καινοτομία τοῦ θέματος προσφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὴν παράδοσιν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὀρίση — ἀντὶ νὰ γίνῃ κειμήλιον τῆς μουσικῆς φροντίδος — τὸν τρόπον ζωῆς.

Ἴσως ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἡ ἀνησυχία, ὅτι πιθανῶς ἡ ζωὴ μας ἔχει τοποθετηθῆ πνευματικῶς ἐπὶ σφαλερῶν βάσεων, ὅσον μία βαθυτέρα ἔλλειψις ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ πνεύματος ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν μεγάλων ὑποθέσεων τῆς ὑπάρξεως χάριν ἄλλων ἐπιδιώξεων. Ἡ μεταφυσικὴ αὐτὴ κρίσις εἶναι γενικώτερον πρόβλημα καὶ συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ἐμπειρικῶν καὶ τῶν συλλογικῶν βάσεων τῆς ζωῆς ἐντὸς τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅμως κατέληξεν εἰς βάρος τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν καὶ ὁ συστηματικὸς τῶν ἐκθειασμὸς ὡς ἐπιτευγμάτων ἐνὸς ἀνυπερβλήτου παρελθόντος, ἐφ' ὅσον παρουσιάζει τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὡς ἀνέφικτον ἐγχεί-

## ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ρημα. Ἡ ἐξιδανίκευσις τῶν παραδεδομένων ἀποτελεῖ δυσβάστακτον βάρος διὰ τοὺς φορεῖς των, οἱ ὅποιοι καὶ ὅταν ἀκόμη ἔχουν ἐπίγνωσιν τῆς εὐθύνης, τὴν ὁποίαν ἀναλαμβάνουν, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐνσαρκώσουν τὸν μῦθον καὶ προκαλοῦν διὰ τοῦτο τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τοῦλάχιστον εἰς τὴν πράξιν ἡ παράδοσις δὲν ἀξίζει. Συμβαίνει μάλιστα μερικοὶ νὰ σφετερίζωνται τὴν περιωπὴν τῶν ἱερῶν ἐμβλημάτων, διὰ νὰ κρύψουν ἀνομολογήτους σκοπούς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διευρύνεται ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ ἰδεώδους καὶ τῆς πράξεως καὶ νὰ σχηματίζεται ἡ γνώμη, ὅτι ἐξαρτῶνται τὰ πάντα ἐκ τῆς ὑποκρισίας. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς δημιουργεῖται εἰς τὴν χώραν μία «βερμπαλιστικὴ» διάθεσις, ἡ ὁποία δὲν παρουσιάζει μόνον τὴν κενότητα τῶν ἱστορικῶς βεβαρυμένων λέξεων, ἀλλὰ καὶ μίαν μηδενιστικὴν θέλησιν δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὡς ὑπηρεσία εἰς τὰ ἰδανικὰ τοῦ ἔθνους. Πολλοὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀνέρχονται τὴν κλίμακα τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας καὶ κατὰ συνέπειαν ἔχουν μεγαλυτέραν δυνατότητα δράσεως, συναγωνίζονται μεταξὺ των διὰ τὴν κατάκτησιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων «τομέων εὐθύνης». Εἰς τὴν πραγματικότητα μαρτυροῦν διὰ τῆς γενικεύσεώς των αὐτῆς, ὅτι δὲν συναρπάζονται ὑπὸ τοῦ ἑνός, «περὶ τοῦ ὁποίου ἐστὶ χρεία», ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ καλύψουν διὰ τῆς συσσωρεύσεως καθηκόντων τὸν χῶρον, τὸν ὁποῖον ἀφίνει κενὸν ἢ ἀσυνέπεια ἔναντι τῆς κεντρικῆς των ἀποστολῆς. Καθ' ὃν χρόνον βεβαίως διασκορπίζονται δεξιὰ καὶ ἀριστερά, δυσανασχετοῦν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀλλεπαλήλων ὑποχρεώσεων, εἰς τὴν πράξιν ὅμως ἐπιδιώκουν τὸν πολλαπλασιασμόν των, διὰ νὰ δικαιολογήσουν τὸ ρῆγμα μεταξὺ τῆς προσωπικῆς των συμβολῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς των ἐπιφανείας. Ἡ ποιότης τοῦ λόγου ἀντιστοιχεῖ

διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἦθος, τὸ ὁποῖον τὸν συνέχει ἐνώπιον τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ προβλήματος. Αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι μόνον οἱ ἐνάρετοι διακρίνονται εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν λογοτεχνίαν, ἀλλ' ὅτι μόνον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι «αἰρεῦνται ἐν ἀντὶ ἀπάντων», ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ νὰ προσφέρουν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅ,τι ἐξεπήδησεν «οἶον ἀπὸ πυρὸς» εἰς τὴν ψυχὴν των «ἐκ πολλῆς συνουσίας περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτό». "Οσοι διαθέτουν διὰ τὴν ἐκπροσώπησιν τῶν μεγάλων φροντίδων τῆς ὑπάρξεως τὸν χρόνον μεταξὺ δύο συνεδριάσεων, δὲν ἀποκλείεται νὰ περιμένουν ματαίως τὴν ἔμπνευσιν. Μὲ πολλὴν ὅπωςδήποτε δυσκολίαν θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ δώσουν τὴν ἀπάντησιν τοῦ Νεύτωνος «die nocteque incubando» («ἐπειδὴ τὰ κλωσσῶ νύχτα-μέρα») εἰς τὸ ἐρώτημα, πῶς συμβαίνει νὰ σκέπτεται καὶ νὰ γράφῃ τόσα σπουδαῖα πράγματα.

Τὸ ζήτημα τοῦ δημοσίου Νεοελληνικοῦ λόγου θὰ εἶχεν ἐν τούτοις ἀπλοποιηθῆ, ἐὰν παρουσιάζετο μόνον ὡς συνάρτησις τῆς ἀτομικῆς συμπεριφορᾶς ὠρισμένων ἀνθρώπων. Μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἡ Ἑλλὰς ἦτο μία κατὰ βάσιν ἀγροτικὴ καὶ κτηνοτροφικὴ χώρα, ἡ ὁποία συνεδέετο ἠθικῶς πρὸς τὰ ἐναρκτήρια γεγονότα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο τόσον περισσότερον ὡς ἀναδρομικοὶ σκοποὶ τῆς ζωῆς, ὅσον ἡ παιδαγωγικὴ ἀναφορὰ εἰς τὰ πρότυπα παρουσίαζε τὴν ἀπόστασιν, ἡ ὁποία εἶχε δημιουργηθῆ διὰ τῶν μεταπτώσεων τῆς ἱστορίας. "Οτι τὸ ἔθνος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ ἄγνωστα εἰς τὸ παρελθὸν αἰτήματα, ἢ ἐκπλήρωσις τῶν ὁποίων νὰ χρειάζεται νέαν στάθμισιν τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς του, δὲν ἐπροβλημάτισεν ὡς ὑπόθεσις τὴν σκέψιν, ἡ ὁποία ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς Κλασσικῆς ὄντολογίας, τῆς Βυζαντινῆς πνευματικότητος καὶ

## ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

τῆς ἐπαναλήψεως τῶν φαινομένων τῆς φύσεως. Εἰς τὴν δημοσίαν του ἔκφρασιν ὡς ἐκ τούτου ὁ λόγος προσεπάθησεν εἶτε νὰ προσαρμόσῃ τὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα εἰς τὰ μέτρα τοῦ παραδειγματικοῦ καιροῦ, τὸν ὁποῖον ἐπεδίωξε νὰ ἐπαναλάβῃ, τοῦλάχιστον γλωσσικῶς εἶτε νὰ ὑπερνικήσῃ τὸν ἐνδοξον ἱστορικὸν χρόνον χάριν τοῦ πλησιέστερου παρελθόντος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε προλάβει νὰ πολιτογραφηθῇ ἐπισήμως εἰς τὸ κράτος τῆς γραφῆς. Τόσον εἰς τὴν μίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸν παράγοντα τῆς ἱστορίας, δὲν ἐξήγησε τὰ γεγονότα διὰ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν κοινωνικῶν των προϋποθέσεων καὶ ἰδίως τῆς ἐλευθερίας ὡς γενικῆς καὶ προσωπικῆς δυνατότητος νὰ τεθοῦν ὑπὸ ἔλεγχον οἱ ὅροι ζωῆς, ἀλλ' ἀπέδωσε τὴν ἐθνικὴν του τύχην εἰς τὸ γεωκλιματικὸν του περιβάλλον, τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχε μεταβληθῇ, νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐκπληκτικὴν του ἐπίδοσιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἔμεινεν ὅμως μόνον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκπολιτιστικῆς του ἀναπροσαρμογῆς εἰς τὰ δεδομένα τῶν ἠρωϊκῶν του περιόδων οὔτε ἀπλῶς μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι τὰ φυσικὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργήσουν ἐκ νέου τὰ ἐπιτεύγματα, διὰ τὰ ὁποῖα σεμνύνεται, ἀλλ' ἐπίσης ἐκτεθειμένος εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοσμοθεωριακὴν ἀναστάτωση τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν ζωὴν, ἔστω καὶ ἂν ἡ βιομηχανικὴ του μετεκπαίδευσις δὲν ἐσημείωσε προόδους μέχρι τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ἡ καθυστέρησις εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἶχεν εὐεργετικὴν σημασίαν, διότι τὸν ἀπήλλαξε τῆς ὀδύνης, μὲ τὴν ὁποῖαν ἔπρεπε νὰ πληρώσουν τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη τὴν τεχνικὴν των ἀνάπτυξιν. Ἡ δημιουρ-

## Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

γία μιᾶς διευρυνομένης τάξεως ἀνθρώπων χωρὶς περιουσίαν, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ μισθώσουν τὴν ὑπαρξίν των ἐντὸς τοῦ τερατώδους περιβάλλοντος τῶν πρώτων ἐργοστασίων χωρὶς ἐλεύθερον χρόνον, ἐπαγγελματικὴν ἐξασφάλισιν, ὑγειονομικὴν περίθαλψιν καὶ νομικὴν κατοχύρωσιν ἔναντι τῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ παραλλήλως ἢ ἀπροσύνδεσις των ἐκ τῶν βάσεων τοῦ οἰκογενειακοῦ των περιβάλλοντος εἰς τὴν ἐπαρχίαν καὶ ἢ τοποθέτησις των ἐντὸς ἐνὸς ἀπροσώπου καὶ μεταβαλλομένου κόσμου, ὁ ὅποιος δὲν τοὺς συνέδεεν ἐσωτερικῶς, δὲν ὑπελόγιζε τὴν προσωπικὴν περίπτωσιν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῆ διὰ τῆς πείρας, δὲν παρουσίαζεν ἐνότητα ἐκφράσεως καὶ δὲν ἀπεκάλυπτε τὰ ἐσωτερικά του κίνητρα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ χλευάζη τὸ ἦθος, τὴν γνῶσιν καὶ τὴν κρίσιν: ἡ κοινωνικὴ καὶ μεταφυσικὴ αὐτὴ ἀνασφάλεια, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψαν τὰ νεώτερα πολιτικὰ συστήματα καὶ φιλοσοφικὰ ρεύματα εἰς τὴν Εὐρώπην, δὲν ἐταλαιπώρησε τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὁ ὅποιος ἐπληροφορεῖτο ἀπλῶς τὰ ξένα γεγονότα καὶ ἀναλόγως ἔκρινε τὰ ἰδικά του, διὰ νὰ ὑποκύψῃ μόλις σήμερον εἰς τοὺς πειρασμοὺς μιᾶς κοινωνίας, ἡ ὁποία δὲν προσφέρει μόνον ἐπιλογὴν ἐργασίας ἢ ἐξασφάλισιν τῶν ἀτομικῶν καὶ τῶν ὁμαδικῶν δικαιωμάτων εἰς τὰ μέλη της, ἀλλὰ καὶ τὴν χρονικὴν καὶ οἰκονομικὴν δυνατότητα νὰ γεύωνται τὰ προϊόντα τῆς συλλογικῆς των παραγωγῆς.

Τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τῆς μεταθέσεως τοῦ βάρους τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν κατανάλωσιν δημιουργοῦνται ἀδιόρατα προβλήματα, τὰ ὅποια — ἐπειδὴ δὲν γίνονται ἀμέσως ἀντιληπτὰ ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων — εἶναι σημαντικώτερα ἐκείνων, τὰ ὅποια προεκάλεσαν τὴν ἐξαθλίωσιν τῆς ζωῆς εἰς τοὺς βασικοὺς τόπους τοῦ ἐκβιομηχανι-

## ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

σμοῦ της, ἐφ' ὅσον ἡ συνείδησις τοῦ πόνου ἐπέβαλε τελικῶς τὴν λύσιν των, ἀπασχολεῖ μόλις τώρα τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ λόγου. Τὴν φοράν αὐτὴν δὲν διακυβεύεται ὅμως ἡ στοιχειώδης ἄνεσις τοῦ βίου, ἀλλ' ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος, ἡ δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐλέγχη ἐκ τῶν ἔσω τὴν θέλησιν, τὴν σκέψιν καὶ τὴν πράξιν του.

II. Ἐνώπιον τῶν συγκλονιστικῶν γεγονότων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ χώρου μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς μηχανῆς εἰς τὴν ζωὴν ἡ Ἑλληνικὴ πραγματικότης ἔμεινε γενικῶς ξένη. Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ μομφὴν διὰ τὴν ἐθνικὴν τέχνην τοῦ λόγου, ἐφ' ὅσον ἐκείνη ἀντικατώπητρισε τὰ τοπικὰ προβλήματα καὶ ἰδίως τὸ δέος τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν προγόνων του καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς συναγωνισθῇ διὰ τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν πνευματικῶν του παρακαταθηκῶν ἢ τῶν αὐθεντικῶν του δεδομένων. Εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς γραφῆς ἐνεφανίσθησαν βεβαίως καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀνησυχίας εἰς τὴν ὑπερεθνικὴν της διάστασιν, ἐφ' ὅσον ἡ συντελουμένη ἀλλαγὴ δὲν ἐσήμαινεν ἀπλῶς ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ μίαν νέαν καὶ διὰ τοῦτο προβληματικὴν κατεύθυνσιν εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψεως. Ἐὰν ὅμως οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ δὲν ἔζησαν τὰ δραματικὰ βιώματα τῶν Εὐρωπαίων, ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ συναρπάσουν εἴτε λόγῳ ἐλλείψεως ἐνθουσιασμοῦ εἴτε διότι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη θορυβηθῆ ἐκ τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια προὔποθέτει καὶ συνεπάγεται ἡ βιομηχανία. Κυρίως ὅμως οἱ ἐκπρόσωποι τῶν γενικωτέρων ἱστορικῶν ἀναζητήσεων ἔδωσαν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι μιμοῦνται τοὺς ξένους, ὄχι ἀσφαλῶς ἐπειδὴ τοὺς ἀντέγραψαν, ἀλλὰ διότι ἐκεῖνοι διετύ-